

Dinî Bilginin Sunumu İlkelliğe Hapsolmek Zorunda Değildir

İslam'ı bilmek ile Müslümanca yaşamak arasında bir farktan söz edilebilir. Bilmek herhâlde yaşamının ön şartıdır; İslam'ı bilmek de İslam'ı yaşamının şartı. Müslümanlar'ın İslam'a nispeti ile bilgileri arasında bir alaka kurulabilir mi ve bu alanda bir problem yaşıyor muyuz?

Evvela bazı durumları tespit edelim isterim.

Allah'ın rızasını kazanarak cennete giden ashab-ı kiramin, bilgi düzleminde bizim kadar birikimli insanlar olmadıkları malumdur. Bu müthiş bir gerçektir. Hele hele ashabın bir kısmı daha ahkâm ayetleri inmemişti ki çoktan şehit olup Rablerine kavuşmuşlardır. Söz konusu olan ve nihâî olarak hedeflenen bilgi olsaydı ashab-ı kiramin, "Allah onlardan razıdır" seviyesini yakalayamamaları gerekirdi.

Dinimiz "oku" diye başlayan, kelime-i tevhidi öne çıkaran bir yapı üzerine kuruludur ve makul olan zemin de bilgisiz ilerlenemeyeceği hakikati üzerinde yükselir. Bilenlerle bilmeyenlerin bir olmayacağını vurgulayan ayet ve âlimlerin mürekkebinin şehitlerin kanıyla mukayese eden hadis gibi birçok diğer veriyi de bir kenarda bekletelim.

Bilginin ekmek ve su gibi kolay ulaşılabilir hâle gelen, kütüphanelerin ev mobilyasından daha görkemli olduğu bir zamanı da insanlık Âdem aleyhisselamdan beri ilk defa yaşıyor. Bilgi eskiden kalem ve kitaptan ibaretti ve çok yer kaplıyordu; artık kalemden daha küçük bir düğmeyle dünyaları ayağımıza getirebiliyoruz.

İnsanoğlu din, hayır, şer veya herhangi bir kelimeyle bağlantılı bilgiye son derece kolay ulaşabiliyor. Görünen o ki mevcut bilgi toplamı artarak da devam edecektir.

Tespitine çalıştığımız bu hususların yanında bir de şu soruya çalışabiliriz: Müslümanlar olarak biliyoruz ve ne oluyor; Müslümanlar olarak bilmiyordular da Çanakkale'ye koşup şehadete eriştiler ve ne oldu?

Sahabe-i kiramin da bilgisi sınırlıydı, evet ama o bilgi Müslümanca yaşamının önünü açan bir nitelikteydi, kişiliği inşa etmeye yarıyordu.

Ambarlarında tenekeler dolusu peynir olan biriyle bakkaldan yüz gram peynirini alıp kahvaltıda yiyen biri arasındaki farkı yaşıyoruz. Ambarlarında çeşit çeşit peyniri bulunan ama kahvaltısında ihtiyacı kadar peynir olmayan birini düşününüz; peynirin tadını alan kahvaltıda yiyendir, diğer türlü sadece peynirin lafı edilmiş olur.

Biz çok şey biliyoruz ama sabah namazına kalkma konusunda eksiklik gösterebiliyoruz da. Öyleyse bildiklerimiz ne işe yarıyor? Sahabe-i kiram çekirdek düzeyinde ufacık bir bilgiye sahipti: Allah için yaşayacaksın, gerisi laf ü güzaftır. Onlar bilgiyi gramla buluyorlar ama onu iliklerine kadar hazmediyorlar, hazmettikleri de bünyelerinde fayda veren ete, kemiğe, kasa, hücreye dönüşüyordu. Dolayısıyla bilginin tortusu da olmuyordu.

Biz ise ana gıda yerine '–miş'li düzeyde bilgiyi topladığımızdan bu bünyemize özümsemişimizden daha fazla tortu bırakıyor. Riyazu's-Salih'in'den bir hadis okuyup ardından bu bilgiyi, "filanca kişiye göre bunun yorumu nedir?" şeklinde bir süzgeçten geçirerek alma ihtiyacı hissediyoruz. Tabiri caizse daha ilk aşamadan bilgiyi küflendiriyoruz ve o bizim için tamamıyla gıda olmuyor. Resûlullah aleyhissalatu vesselamın sözleri kimseye göre anlaşılabilir cümleler değil bizatihi bilginin kendisi olmalıdır.

Ashab-ı kiramın bilgiye yaklaşma mantığıyla bizim bilgi edinmemiz arasındaki bu farka temas edebilir miyiz?

Bilgi; kültür, diploma, maaş için öğreniliyor bizde. Ashab-ı kiram ise bilgiyi cennete ulaşabilmek için bir araç olma niyetiyle öğreniyordu.

Elbette böyle bir uçurumdan söz etmek bundan sonra imam-hatipleri kaldırıp yaygın eğitim müesseselerimizi de kapatmamız teklifini veya buna benzer başka bir rijit adımı beraberinde getiriyor değildir. Meseleyi Rabbimizin bizi şu anda içinde bulunduğumuz zeminde imtihan etmeyi dilemesi, ashab-ı kiramı ise onların devrindeki şartlarla sınaması düzleminde ele almak, böyle telakki etmek lazımdır. Şartlarımızı reddetme hakkımız yoktur.

Sahabinin az bilgi ile cennete yürüme durumuna rağmen bugün çok bilen Müslüman'ın farkına temas ederken bir yanda da bilmeyen insan var. Müslüman olduğunu söylüyor ama bilgisi yok. Bir de böyle profil var.

Esasen neyi bilmemiz gerektiği hususunda da sıkıntılıyız. Ashab-ı kiramdan hiç kimse bütün ömrü boyunca "Allah Teâlâ'nın zatî-sübutî sıfatları" diye bir konu başlığını duymuş değildir. Biz ise daha çocuğumuz Allah demeyi öğrenir öğrenmez bu konu başlığını öğretiyor, belki daha isabetli bir tarifile öğretme mecburiyeti hissediyoruz.

Bizim durumumuz hava kirliliğinden dolayı dışarıya maskeyle çıkan kimselerin mecburiyetine benziyor. Abbasîler ile başlayan ve İslam dünyasına sinsi şekilde nüfuz eden felsefe damarı, Allah ve Resûlullah demek insanlara 'yetmemeye' başlayınca ulemanın zatî-sübutî sıfatlar konu başlığını tasnif etmesini gerektirmiş. Böylece yeni bir ders paketi oluşmuş. Bilgi çöplüğüne karşı böyle bir adım mecbur hâle gelmiş.

Allah'ın, şeriatını anlatmaları için seçtiği âlimler, hocalar, muallimler, imamlar ve müderrisler bilhassa son yüz senedir gelişen teknolojinin ve toplumun ifsat olduğu noktaların idrakinde olamamışlardır. Bilgisayar artık çocuk oyuncağı hâline gelmeye başlayıp okullarda kitabın nerdeyse tedavülden kalktığı bir toplumsal zeminde din anlatan birinin dört yüz sene önce kaleme alınmış bir kitabın o zamanki el yazısı üzerinden iş görmeye çalışması bunun örneğidir. Muhtevayı yine alıp mantığı bilgisayar teknolojisiyle yatıp kalkan çocuğun anlayabileceği şekilde vermek akla gelmiyor. Bu da hayatta her şeyin hap hâlinde alındığı bir kolaylık ortamında dinî bilginin koca somun hâlinde sunulması gibi bir çarpık manzara meydana getiriyor.

Tabii ki bu bilgi gençler tarafından hazmedilemiyor, kuru bir iman ve Müslümanlık peyda ediyor, bilenler bilgilerinden bir şey anlayamıyor. Pratik sonuçta da hafızlık etmiş, Arapça dersi almış birinin okuduğu ayetteki manayı özümsemediğine şahit olunabiliyor. Mesela Allah'ın her şeye kadir olduğunu, bütün işlerin çekip çevireni olarak kâinatı idare ettiğini biliyor, ayetlerde de bunu sayısız kere okuyor ama zamanımızda süper güç diye lanse edilen devletlerden biriyle uğraşmanın imkânsızlığını da dillendirebiliyor. Hani Allah Aziz ve intikam sahibi idi?

Bu hakikatin farkında olamıyor. Dahası bu derin gerçeği o zihne kabul ettiremiyorsunuz. Çünkü din ona kocaman bir somun hâlinde verilmiş ve hazmedilmesi mümkün değil. Dinimizi sunum tarzımız ilkel şartlara hapsolmek zorunda değildir. Mübarek olan sadece Kur'an'dır.

İslam'ı öğreten kişiler ve müesseseler için hayata yansiyacak biçimde bir öğretim üslubu olmalı diyorsunuz.

İsterseniz bunun örneğini halk üzerinden de verebiliriz. Dikkat buyurunuz, ramazan-ı şerifin birinci günü imamlar camide oruç ahkâmı hakkında vaaza başlar, yirmi beşinci gün geldiğinde bile hâlâ orucu

bozan durumları anlatırlar. Hâlbuki bu konuları ramazanda okumak şöyle dursun, bunların öğretimi ramazandan yirmi gün önce bitmeliydi.

Anlatım taktiğimizin hatasını vurgulamaya çalışıyorum. Görünürde bir yanlışlık yok gibi duruyorsa da manzaranın hatalı olduğu açıktır. Mesela müftülük böyle bir imama ramazanda halka neler anlattığını sorsa ve imam da koca bir dosyayla vaazlarını arz etse ortada pek hoş bir bilanço var gibi durur; ama ramazanın yirmi beşinci günü gelmiş ve hâlâ kadir gecesiyle ilgili hadisleri okuyor olmak esasen neye fayda sağlayabilir ki? Diğer yarışçılar üç tur attıktan sonra yarışa ısındırılmaya çalışılan birini düşününüz, durumumuz ona benziyor.

İnsanların hangi dili anladıklarını ve anlamaya nasıl daha yatkın olduklarını keşfetmek zorundayız. Bilgisayar çağı kolaylıklarının hayatın her noktasında etkisini gösterdiği çağımızda biz insanların karşısına hâlâ *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*'in kalın ciltlerini yüklenip çıkamayız. Özetlemek, hatta belki şemalarla anlatım yolunu tercih etmek mecburiyetindeyiz. Zira ağır kitapları insanların önüne koymak ve kendilerine çekidüzen vermelerini beklemek imkânımız kalmamıştır. Bu kolaylık gitgide daha ileri noktalara varıyor.

Öyleyse bilgiyi de ambarlarda bekleyen peynirler gibi değil tabaktaki dilimler hâlinde sunmamız lazımdır. Âlimlerimiz, hoca efendiler veya bir gruba ağabeylik eden büyükler bu konuda sorumluluk almalıdır.

İmam-ı Rabbanî sadece tasavvuf sahasında değil -Ebu'l-Hasen en-Nedvî'nin tespitiyle- dinde hareketlenme (tecdit) sağlayan ve şeriat mefhumunu öne çıkaran muhteşem isimlerden biridir. Örneğin böyle büyük bir isim neden zoraki anlaşılmaya mahkûm edilsin? Elbette üslubunun ağır olduğu durumlar söz konusudur zira kendisi felsefe ile savaşa girmiş biridir ama bu bizim çocuklar için de İmam-ı Rabbanî tanıtımını mümkün hâle getiren metinler yazmak zorunda olmadığımızı göstermez. Fikir olarak çocuk seviyesinde kalan bir nesil gelmişse bugün, onlara da İmam-ı Rabbanî bir şekilde tanıtılacaktır, öyle veya böyle bir yolla.

Zannedirim ki çocuklarımız, mesela Mehmet Yaşar Kandemir hoca efendinin *Hikâyelerle Çocuklara 40 Hadis* eserindeki hadislerden ziyade hikâyelerin zihinde daha kalıcı olduğunu düşünüyorlardır. Bu manada hoca efendi defalarca basılan ve birçok dile çevrilen eseriyle bilginin anlatımında bir dönüm noktası teşkil etmiştir denebilir.

Bu minvalden, çocuklarımıza bilginin nasıl anlatılabileceğine zihin yormanın en az bilginin kendisi kadar mühim olduğu açısından, konuya bakıldığı zaman çocuğa hadisleri hikâyelerle anlatan bir kitapçığın *Sahih-i Buharî*'den bile önemli olduğunu söylemek mümkün hâle gelir. Nitekim çocuğun o büyük eserin içine girmesi zaten imkânsızdır.

Dini anlatma mesuliyetini uhdesinde hissedenler bu anlatımı prensip olarak yerine getiriyorlar fakat hadis-i şerifin, "insanların akıllarına göre" şeklinde belirttiği ayrıntıyı görmezden gelerek sağlıklı bir menzile varmanın mümkün olmadığı da bilinmelidir. Bir imam efendi cami cemaatinin profilini mutlaka çıkarmalı, camisinde yaşlı-emekli-hanım-lise mezunu gibi tasnifleri bilmelidir. Örneğin bir otogarın mescidinde bu listeyi oluşturmak sabit bir cemaati bulunmadığından mümkün değilken diğer camilerde böyle bir listeleme yapılabilir. Cami imamı bu profili çıkardıktan sonra da artık okuduğu hutbede ve irat ettiği konuşmada cemaatinin ona malum olan düzeyinin üstüne çıkmamalı, düzey belli bir seviyenin altında kalmışsa mesela sözlüğe bakma ihtiyacı doğuran kelimeler kullanmamalıdır. Aksi takdirde vazifesini yaptığını söyleyemeyiz.

Cuma namazını Altınoluk dergimizin yakınlarındaki bir camide kılıyoruz. Cemaat genellikle orta yaşlı ve bölgede çalışan kimseler. Cuma öncesi vaaz ediliyor ve her seferinde o vaazın cemaatteki insanların

seviyesine inmediğini görüyorum. Büyük laflar konuşuluyor ama insanların o cümleleri anlaması için çalışılmadığı belli oluyor.

İmam efendi yorulmalıdır. Kıyamet günü “ben anlattım” dediği zaman yüzüne “sen başka bir dilden konuşmuşsun” denme ihtimaline yol vermemelidir. İnsanları sözlüğe bakmak zorunda bırakmak, istilâhî kelimeler kullanıp soru işaretlerine yol açmak mantıklı ve insafli bir anlatım metodu değildir; insanlar o kadarını anlayacak olsalar zaten kendileri kitap okurlardı.

*

Zarurat-ı diniyye denen, din konulu acil bilgileri imamın cemaatine her sene birkaç defa yeniden anlatması gerekir. Dahası bu bilgiler evlerimizde de tazelenerek işlenmeli, üzerinin tozlanmasına müsaade edilmemelidir. Kabataslak bir tanıtımla ilmihâl kitabının on sayfalık özetinden söz ediyoruz. İlmihâl büyük fıkıh kitapları yerine içinde her şeyin bulunduğu ama daha sade ve özet biçimde sunulan bilgilerin yer aldığı bir ecza dolabıdır. İdeal olarak da Ali Fikri Yavuz ve Hamdi Döndüren hocaların ilmihâlleri tercih edilebilir.

Zarurat-ı diniyye kapsamındaki bilgiler bir ilmihâl kitabının indeksinde yer alan başlıkların kısa özetlerinin toplamıdır denebilir. Bunlar zarurî olarak bilinmelidir. Mesela Kur’an’da adı zikredilen peygamberlerin isimleri bu bilginin kapsamına dâhil değildir ama Allah’ın gönderdiği her peygambere iman etmenin gerekliliği dâhildir. Ya da bütün meleklerin isimlerini ezbere bilmek mecburiyetinde değiliz ama Allah’ın meleklerine iman etmek zorunda olduğumuzu biliriz.

Bilginin aktarımında bu standart tutturulduğunda, üzerinde birinin mesuliyetini hisseden herkes kendini, görevini ne derece başardığıyla ilgili test edebilir. Beş yaşından itibaren başlayacak bu - toplamda on sayfalık özetle ele alınabilecek- bilginin aktarımı çocuğun yaşı ilerledikçe sayfa sayısı da artarak büyümelidir. Sözelimi evleneceği zaman zorunlu bilgilerin kapsamı bir parça genişleyip değişir; helaller ve haramlar ile ilgili yeni bir alana dair bilgiler öğrenilir. Hatta evliliğe dair malumatı zaruret seviyesinde bilgi olarak görmediğimizden, bu konuda bir dönüşümü tetikleyerek, her müminin evlilik öncesinde bu alanın fıkını iyice bilmesini sağlayarak işe başlayabiliriz. Kızımızı istemeye gelen birine araba-iş sormak yerine ve ondan daha öncelikle, bir Müslüman bey ile hanımın nasıl yaşadığına dair bilgisinin olup olmadığını sorabiliriz.

Evlilik öncesinde sağlık için kan tahlili yapıldığı gibi akidemizin sıhhati için de gerekli tahlilleri yapmak lazımdır. Damat adayı yüksek okul bitirmiş olabilir ama bir kızı idare edebilecek kabiliyette midir?

Damada eskiden otuz iki farzı bilip bilmediği sorulmuş. Bu hassasiyet o zamanlar daha diriymiş herhâlde.

Benim gençliğimde tesadüf ettiğim manzaralar bunun sembolik bir değer olarak kaldığı yönündeydi ve bizim zamanımıza geldiğinde artık yosun tutmuş hâldeydi denebilir. Osmanlı toplumu muhatabının kim olduğu, nereden geldiği, köklerinin sağlamlığı gibi testleri bu ve benzeri sorgulamalarla halletmeye çalışmış.

Acil denebilecek bu tür bilgileri ‘öğrenmesek ne olur’ kısmından ziyade ‘bilsek ama uygulamasak’ yani depoya kaldırsak ne olacağını Cuma suresinden öğrenebiliriz. Allah Teâlâ, çok bilen ama bildiklerini uygulamayanlar hakkında ağır bir benzetme kullanmaktadır. Tevrat’ı çok iyi bilen ama amellerine bilgisini yansıtmayan kimse için “eşeğin sırtında yük taşıması” tabiri kullanılıyor.

Bu örnek Kur’an’da anlatıldığına göre muhatabı da biziz demektir. Bilip de amel etmemek büyük bir vebaldir.